

Vergina Güneşi, Çiftbaşlı Kartal ve Türk Hilalî Arasında Bitmeyen Mücadele: Makedonya Torbeşleri*

Fahri TÜRK**

Özet

Bu çalışmada Makedonya’da Torbeş kavramının niçin ve hangi amaçla ortaya çıktığı üzerinde durulacaktır. Bu bağlamda Makedonya Devleti’nin II. Dünya Savaşı’ndan sonra özgün ve ayrı bir Müslüman Makedonyalı kimliği oluşturma yönündeki gayretleri retrospektif bir temelde çözümlenmeye tabi tutulacaktır. Bu yöndeki politikalar yansımalarını 1979 yılında Makedonya Müslümanları Kültür ve Bilim Manifestosunun kurulmasıyla bulmuş ve Niyazi Limanovski’nin ölümünden sonra hayata geçirilen Müslüman Makedonlar Birliği ile farklı bir mecraya girmiştir. Bu örgütün lideri İsmail Boyda sadece Makedonya’daki Torbeşleri değil Türkiye dâhil olmak üzere komşu coğrafyalarda yaşayan soydaşlarını da dikkate alan bir politika izlemektedir. Bu çalışmanın amacı Torbeşlerin siyasal hayata katılımları ve yurtdışı Torbeşleri kazanma davasının bayraktarlığını yapan İsmail Boyda yönetimindeki Makedon Müslümanlar Birliği’nin faaliyetlerine odaklanmaktır. Ayrıca diğer çalışmaların yeterince eğilmediği Torbeşler ve Türkçe konusunu Kırçova bölgesi örneğinde çözümlenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Makedonya Torbeşleri, Kimlik, Türkçe, Kırçova, Makedonya Devleti, Makedon Müslümanlar Birliği, Siyasal Hayat.

Unabated Struggle Between Sun of Vergina, Double-headed Eagle and Turkish Crescent: The Torbeshes of Macedonia

Abstract

This study analyses how and to what purpose the concept “Torbesh” is used in Macedonia. Within this context the efforts of the Macedonian government for creating an authentic Muslim Macedonian identity in the aftermath of the Second World War has explored in a retrospective point of view, that is reflected in founding of Manifest of Culture and Science of Muslim Macedonians under the leadership of Niyazi Limanowski in 1979. This process shifted in a new and different stage with the foundation of Association of Macedonian Muslims after the passing away of Limanowski. The leader of the last mentioned association Ismail Boyda pursues a policy aimed at not only Macedonians of Macedonia but also regarding the Macedonians in the neighbouring countries including Turkey. The aim of this research work is to focus on the activities of the Association of Muslim Macedonians towards outside Torbeshes and on their participation in the political life of the country as well. Moreover, this research work deals with Torbeshes and their attitude towards Turkish as a construction language, which is not analysed adequately in other scientific surveys.

Keywords: Torbeshes of Macedonia, Identity, Turkish Language, Kirchova, Macedonian Government, Association of Muslim Macedonians, Political Life.

Vardar Makedonya’sı¹, Kosova, Arnavutluk, Yunanistan ve Bulgaristan gibi ülkelerde nev-i şahsına münhasır Müslüman bir topluluk yaşamaktadır. Bu etnik grup

* Yazım aşaması Mayıs 2017’de tamamlanan bu makalede kullanılan verilerin önemli bir kısmı 10-14 Mayıs 2016 tarihleri arasında Makedonya’da gerçekleştirilen alan araştırması kapsamında bu ülkenin seçkinleriyle (diplomat, öğretim üyesi, bürokrat, siyasetçi ve sivil toplum örgütleri temsilcileri) yapılan görüşmelerden elde edilmiştir.

**Prof. Dr., Öğretim Üyesi, Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, E-mektup: fahriturk11@gmail.com

yaşadığı ülkeye göre *Torbeş*, *Pomak*² veya *Goralı*³ gibi farklı sıfatlarla anılmaktadır. Balkanlar'daki Torbeşlerin büyük çoğunluğu Makedonya'da yaşamaktadır. Ancak Kosova ve Arnavutluk gibi komşu coğrafyalarda küçük Torbeş toplulukları bulunmaktadır. Makedonya Torbeşleri, Goralıları (Kosova) ve Pomakları (Bulgaristan/Yunanistan) kendi etnik gruplarının ayrılmaz parçaları olarak telakki etmektedirler. Hatta Şerif Ajradinovski Türkiye'de yaşayan Makedonya kökenli göçmenlerin önemli bir kısmının aslen Torbeş olduklarını ileri sürmektedir.⁴ Bu bağlamda İsmail Boyda'nın sınır aşan faaliyetleri de dikkate alındığında Balkan coğrafyasındaki Müslümanların (Goralılar ve Pomaklar) Torbeşleştirmeye maruz kaldıkları söylenebilir.

Bu çalışmada Makedonya'da Torbeş kavramının niçin ve hangi amaçla ortaya çıktığı üzerinde durulacaktır. Bu bağlamda Makedonya Devleti'nin II. Dünya Savaşı'ndan sonra özgün ve ayrı bir Müslüman Makedonyalı kimliği oluşturma yönündeki gayretleri retrospektif bir temelde çözümlenmeye tabi tutulacaktır. Bu yöndeki politikalar yansımalarını 1979 yılında Makedonya Müslümanları Kültür ve Bilim Manifestosunun kurulmasında bulmuş ve Niyazi Limanovski'nin ölümünden sonra hayata geçirilen Müslüman Makedonlar Birliği ile farklı bir mecraya girmiştir. Bu örgütün lideri İsmail Boyda sadece Makedonya'da yaşayan Torbeşleri değil komşu coğrafyalarda yaşayan

¹ 1913 yılında imzalanan Bükreş Anlaşması'na göre, Makedonya toprakları Sırbistan, Yunanistan ve Bulgaristan krallıkları arasında paylaşılmıştır. Hatta tarihsel Makedonya'nın çok önemsiz küçük bir kısmı Arnavutluk sınırları içerisinde kalmıştır. Bu durumda Makedonya toprak bütünlüğünü sağlayamamış dolayısıyla Vardar Makedonya'sı adı verilen günümüz Makedonya Cumhuriyeti'nin sahip olduğu topraklar Sırp Krallığı'nın hâkimiyeti altına girmiştir. Büyük Makedonya'nın diğer parçaları ise Ege Makedonya'sı (Yunanistan) ve Prin Makedonya'sı (Bulgaristan) olarak ikiye ayrılmıştır. Diğer yandan "Makedonya" kavramının bağımsız bir devletin adı haline gelmesi ise Vardar Makedonya'sının Yugoslavya'nın kurucu unsurları arasına katılmasıyla mümkün olmuştur (Türk, Fahri ve Christoph Giesel, Makedonya Türkleri ve Türkçe, Der. Fahri Türk, Balkanlarda Yaşayan Türk Azınlıkları ve Türkçeye Yönelik Dil Politikaları, Astana Yayınları, Ankara, 2016, s. 132).

² Bulgaristan ve Yunanistan sınırında bulunan Rodoplara kümelenmiş olan Pomaklar adanilleri Bulgarca olan Müslümanlar'dır. Bulgaristan ve Yunanistan hükümetleriyle birçok Batılı araştırmacı Pomakların Osmanlı döneminde Müslümanlaştırılan yerli Hristiyan halkların soyundan geldiklerini savunmaktadır. Diğer yandan Türk uzmanlar ise Pomakların Kumanlara dayandıklarını dolayısıyla dillerini kaybetmiş Türkler olduklarını ileri sürmektedirler (Bulgaristan ve Yunanistan'da yaşayan Pomakların karşılaştırmalı bir çözümlemesi için bkz. Karagiannis, Evangelos, The Pomaks in Bulgaria and Greece: Comparative Remarks, Euxeinos 8, 2012, s. 19-24, http://www.gce.unisg.ch/~media/internet/content/dateien/instituteundcenters/gce/euxeinos/karagiannis%20%20euxeinos%208_2012.pdf, (03.03.2017) ve ayrıca Turan, Ömer, Pomaks, their past and present, Journal of Muslim Minority Affairs, Vol. 19, No. 1, 1999, s. 69-83).

³ Goralılar; Kosova (18 köy), Arnavutluk (10 köy) ve Makedonya (2 köy) sınırlarındaki köylerde yaşamaktadırlar. Kendilerini Goralı konuştukları dili ise "Naşinski" olarak adlandıran bu halk sadece Kosova'da azınlık statüsüne sahiptir. Türkçeden çok sayıda ödünç kelime almış olan bu dil sadece konuşma dilidir. Bilim adamları arasında Goralıların etnik kökenleri üzerine tıpkı diğer Slav Müslümanlarda olduğu gibi herhangi bir mutabakata varılmış değildir. Pomaklar ve Torbeşler, Goralıları kendi etnik gruplarının bir parçası olarak görmektedirler. Hatta Sırbistan bile Goralıları Müslümanlaştırılmış Sırplar olarak adlandırmaktadır. Arnavutluk ise Goralıların Arnavut olduklarını ispat etmeye çalışmaktadır. Diğer yandan Ramadan Redzeplari ise Goralıların Kumanlardan geldiklerini savunmaktadır. (Goralılar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (Schmidinger, Thomas, Gora: Slawischsprachige Muslime zwischen Kosovo, Albanien, Mazedonien und Diaspora, Wien: Wiener Verlag, 2013, s. 1-158). Goralılar 2012 yılında İsmail Boyda başkanlığında Kosova'da Makedonlar Demokrat Partisi adında bir siyasal örgüt vücuda getirmişlerdir. Kosova Makedonlarının ilk siyasal partisi olan bu partinin kuruluş döneminde 3.000 civarında üyesi bulunuyordu (Goralılar, Makedonlar Demokratik Partisi'ni kurdu, 07 Ocak 2012, www.kosovahaber.net/?page=2,9,10244, (05.03.2017).

⁴ Ajradinovski, Şerif, Torbeška Deklarasiya. Sutruğa: Rumeliya Torbeški Kulturno-Nauçen Sentar, 2011, s. 6-7.

soydaşlarını da dikkate alan bir politika izlemektedir. Boyda bu politikaların bir sonucu olarak Türkiye’de yaşayan Makedonya göçmenlerine el atmış durumdadır.

Bu gelişmelere paralel olarak Fijat Canoski tarafından 2006 yılında hayata geçirilen Avrupa Geleceği Partisi ve Şerif Ajradinoski’nin kurmuş olduğu Rumeli Torbeş Kültür ve Bilim Merkezi gibi kurumların faaliyetleri neticesinde 2000’li yıllarla birlikte özgün bir Torbeş kimliği yaratma gayretlerinin ete kemiğe büründüğü görülmektedir. Ancak bütün bu karşı girişimlere ve propagandalara rağmen bizzat Canoski’nin ifade ettiği gibi Makedonya’da Torbeş olarak adlandırılan insanların yüzde 70’i kendilerini Türk olarak görmektedirler. Torbeşlerin önemli bir kısmı kendilerini dillerini unutmuş Türkler olarak gördüklerinden Makedonya bağımsızlığını kazandıktan sonra çocuklarının Türkçe eğitim almasına büyük bir önem vermişlerdir. Böylece Torbeşler 1990’lı yıllarda Türkçe eğitim için büyük bir mücadeleye atılmışlardır. İşte bu çalışmada Torbeşlerin söz konusu dönemde Türkçe eğitim için verdikleri mücadele Kırçova bölgesi örneğinde ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

Yöntem ve Yazın

Bu araştırma makalesinde kullanılan veriler büyük ölçüde Mayıs 2016’da Makedonya’da yapılan alan çalışmasında Torbeşlerin temsilcileri ve bürokratlar ile yapılan görüşmeler neticesinde elde edilmiştir. Diğer yandan sınırlı sayıda İngilizce ve Almanca ikincil kaynaktan yararlanılmıştır. Türkçe yazında doğrudan Torbeşlerle ilgili kayda değer bir eser bulunmamaktadır. Yabancı dildeki makalelerin önemli bir kısmı Müslüman Slavlar üzerine yazılmıştır. Müslüman Makedonlar üzerine önemli bilgiler veren makalelerden birisi Telbizova Sack Jordanka⁵, diğeri ise Ali Dikici⁶ tarafından kaleme alınmıştır. Telbizova-Sack’ın alan araştırmasına dayanan makaleleri Yugoslavya döneminde Makedonya Devleti’nin Torbeş etnik kimliği oluşturma çabaları üzerine önemli bilgiler içermektedir. Dikici ise Makedonya Torbeşleri hakkında kaleme almış olduğu makalesinde Torbeş kavramının manası, demografik yapı ve Torbeş kimliği üzerinde durmaktadır.

Bu çalışmanın amacı söz konusu eserlerde ayrıntılı olarak ele alınmamış olan Torbeşlerin siyasal hayata katılımları ve yurtdışı Torbeşleri kazanma davasının bayraktarlığını yapan İsmail Boyda yönetimindeki Makedon Müslümanlar Birliği’nin faaliyetlerine odaklanmaktır. Ayrıca diğer çalışmaların yeterince eğilmediği Torbeşler ve Türkçe konusunu Kırçova bölgesi örneğinde çözümlemektir.

Makedonya Müslümanları

2002 sayımlarına göre, Makedonya’nın toplam nüfusu iki milyon civarındadır. Bunun yüzde 64,8’i Ortodoks Makedonlardan, yüzde 33,3’ü ise Müslümanlardan oluşmaktadır. Geriye kalan yüzde 1,9’luk dilim ise diğer inançlara mensup olanları kapsamaktadır.⁷ Diğer bir ifadeyle Makedonya’da yaşayan her üç kişiden biri Müslüman’dır. Makedonya’da Müslümanlar söz konusu olunca ilk akla gelen etnik gruplar; Arnavutlar, Türkler ve Romanlar’dır. Ancak meseleye yakından bakılınca

⁵ Telbizova-Sack, Jordanka, Eine Identitaet mit vielen Gesichtern?, Die Slawischen Muslime Makedoniens, Hg. Istvan Keul. Religion, Ethnie, Nation und die Aushandlung von Identitaeten, Regionale Religionsgeschichte in Ostmittel- und Südosteuropa, Frank&Timme Verlag, Berlin, 2005, s. 47-66.

Telbizova-Sack, Jordanka, Zwischen Hammer und Amboss. Die slawischen Muslime Makedoniens. Hrsg. Klaus Steinke und Christian Voss. The Pomaks in Greece and Bulgaria. A model case for borderland minorities in the Balkans, Verlag Otto Sagner, München, 2007, s. 201-225.

⁶ Dikici, Ali, The Torbeshes of Macedonia: Religious and National Identity Question of Macedonian-Speaking Muslims, Journal of Muslim Minority Affairs, Vol. 28. April No.1, 2008, s. 27-43.

⁷ www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/mk.html, (02.03.2017).

Müslümanlar arasında Torbeşlerin en büyük üçüncü grubu teşkil ettikleri görülmektedir. Makedonya Müslümanları⁸ içerisinde yüzde 72'lik bir oranla Arnavutlar başı çekmektedirler. Diğer bir ifadeyle toplam 702.492 Makedonya Müslümanının 509.083'ü Arnavutlardan meydana gelmektedir. Bunu sırasıyla Türkler (yüzde 11/ nüfus 77.959), Romanlar (yüzde 8/ nüfus 53.879), Torbeşler/Goralılar/Makedon Müslümanlar (takriben yüzde 5/ nüfus 35.000) ve Boşnaklar (takriben yüzde 4/ nüfus 25.000) takip etmektedirler.⁹ Makedonya Müslümanlarının üçte ikisi ülkenin batı ve güney batı bölgelerinde kümelenmişlerdir. Müslüman ümmetinin en yoğun olarak yaşadığı şehir Üsküp'tür. Diğer şehirler ise sırasıyla; Kumanova, Kalkandelen, Gostivar, Kırçova, Debre, Resne, Struga ve Ohri'dir. Müslüman nüfusun geri kalan üçte birlik kısmı ise Makedonya genelinde dağınık halde yaşamaktadır.¹⁰

Makedonya Müslümanları içerisinde Arnavutlar kemiyet bakımından ezici bir üstünlüğe sahip olduklarından Müslümanların temsil edildikleri kurumlarda yönetsel anlamda belirleyici konumdadırlar. Örneğin, Arnavutlar, Makedonya İslam Birliği Genel Kurulu'nda 26 üye ile temsil edilirlerken, Türkler dört, Torbeşler üç ve Romanlar ise bir sandalyeye sahiptirler. İslam Birliği Yönetim Kurulu olan Meşihatta ise on iki Arnavut, iki Torbeş ve bir Türk yer almaktadır. Diğer yandan Müslümanlar arasında milliyetçilik duyguları en güçlü olanlar Arnavutlar'dır. Söz gelimi, Yugoslavya döneminde Katolik ve Ortodoks Arnavutlar, Hırvatlar ve Makedonlar tarafından kolay bir şekilde asimile edilmişlerdir. Ancak Müslüman Arnavutlar milliyetçi oldukları için asimilasyona karşı yüksek direnç göstermişlerdir.¹¹

19. yüzyılda Balkanlar'da ulus devletler ortaya çıkmaya başladığı zaman Müslüman ahaliye Slavlık bilinci aşılama amacıyla *Müslüman Slavlar* veya *Müslümanlaştırılan Güney Sırbistan* vb. kavramlar ortaya atılmıştır. Diğer yandan Yugoslavya zamanında Müslümanları betimlemek için ihdas edilen kavramlarda ise âdeta bir patlama yaşanmıştır.¹² Böylece *Müslümanlaştırılmış Makedonlar* (İslamizirani Makedonsi), *Makedon Müslümanlar* (Makedonsi Müslimani), *Muhammed'e inanan Makedonlar* (Makedonsi Muhamedani) ve *İslam'a mensup Makedonlar* (Makedonsi so Islamska Religiya) gibi kavramlar ortalıkta dolaşmaya başlamıştır.¹³ Farklı terminolojilerin kullanılmasındaki amaç söz konusu halkların Hristiyan geçmişlerine atıfta bulunularak bu coğrafyada yaşayan Slavların Osmanlılar tarafından zorla Müslümanlaştırıldıkları hususunun vurgulanmak istenmesidir.¹⁴ Dolayısıyla bu bakış açısının bir sonucu olarak Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nde Müslümanlar yapılan nüfus sayımlarında tıpkı diğer milletler gibi başlı başına ayrı bir kategori olarak değerlendirilmişlerdir.¹⁵

⁸ Arnavutlar haricindeki Müslüman Makedonyalılar (Torbeşler, Türkler, Romanlar ve Mısırlılar) hakkında genel bilgi için ayrıntılı olarak bkz. (Hugh, Poulton, Non-Albanian Muslim minorities in Macedonia, Ed. J. Pettifer, The new Macedonian question, Palgrave Macmillian, London, 1999, s. 107-125).

⁹ The State Statistical Office of the Republic of Macedonia, www.stat.gov.mk/Publikacii/knigaXIII. pdf, (02.03.2017).

¹⁰ Muhic, Ferid, Muslims of Macedonia: Identity Challenges and an Uncertain Future, 8 October, 2013, s. 2, <http://studies.aljazeera.net/en/reports/2013/10/20131088412517496.html>, (02.03.2017).

¹¹ Oran, Baskın, Religious and national identity among the Balkan Muslims: A comparative study on Greece, Bulgaria, Macedonia and Kosovo. Cemoti: Vol. 18, No.1, 1994, s. 318-319, http://www.persee.fr/doc/cemot_0764-9878_1994_num_18_1_1116, (21.04.2016).

¹² Risteski, Ljupco S., Die Torbeschen in Makedonien, Religion und Gesellschaft in Ost und West, RGOW, Cilt 40. Sayı 4, 2012, s. 22.

¹³ Ajradinovski, Şerif, Torbeška Deklarasiya, s. 7.

¹⁴ Risteski, a.g.e., s. 22.

¹⁵ Yugoslavya'nın milliyetler politikası ülkede yaşayan insanları üç sınıfa ayırmıştı. Birincisi olan 'narod' (millet) kategorisi içerisinde; Sırlar, Hırvatlar, Slovenler, Makedonlar, Karadağlılar ve Müslümanlar yer

Günümüzde Müslüman Slavlar kendilerini konjonktürel olarak Arnavut, Makedon, Makedon Müslüman, Torbeş, Türk, Goralı, Boşnak veya Pomak olarak tanımlamaktadırlar.¹⁶

Bosna-Hersek'te Boşnak, Bulgaristan ve Yunanistan'da Pomak olarak adlandırılan ve Slav dilleri konuşan bu Müslümanlar, Makedonya'da *Apovci*, *Mavraci*, *Çitaci*, *Jupani* vb. sıfatlarla anılmaktadırlar. Ancak Torbeşlerin Makedonya Devleti nezdindeki resmi adları *Makedon Müslümanlar* (Makedonsi-Muslimani) şeklindedir.¹⁷ Torbeş kimliğinin Kosova, Arnavutluk, Bulgaristan ve Yunanistan tarafından inkâr edildiğini vurgulayan Ajradinovski Boşnak, Pomak ve Goralı kavramlarının Torbeş kelimesiyle eş anlamlı olarak kullanıldığına dikkat çekmektedir.¹⁸ Ajradinovski Torbeşlerin tarihsel süreç içerisinde *Fundiagiagiti*, *Kudugeri*, *Bogomil*, *Patareni*, *Babuni* vb. gibi sıfatlarla bilindiklerinin altını çizmektedir.¹⁹

Torbeşler

Torbeşler genellikle Makedonya'nın batı ve güney bölgelerinde yaşamaktadırlar.²⁰ Söz konusu etnik grup Batı Makedonya'da Debre Kasabası ve buraya bağlı köyler ile Mavrova, Debre ve Kırçova üçgeninde yer alan Reka bölgesine kümelenmiştir. Bu bölgelerde yaşayan halkın yüzde 80'ini Torbeşler oluşturmaktadır. Bölgede Torbeşlerin yaşadıkları iki önemli yerleşim yeri ise Rostuşe ve Merkez Jupa'dır. Ancak bu etnik grup ülkenin Üsküp, Struga, Yelovyane, Berova Urviç ve Koliçani gibi farklı yerleşim yerlerinde de bulunmaktadır.²¹ Diğer yandan Struga Belediyesi sınırları içerisinde büyük bir köy olan Labunişte ahalisinin önemli bir bölümü ise Torbeşlerden oluşmaktadır.

Torbeşlerin nüfusları hakkında güvenilir istatistiki bilgiler bulunmamaktadır. Bu durumun iki önemli nedeni vardır. Birincisi, Torbeşlerin adilleri Makedonca olduğu için nüfus sayımlarında bu etnik grup mensuplarının beyanları dikkate alınmadan Makedon olarak yazılmaları hususudur. İkincisi ise nüfus sayımlarında ayrı bir *Torbeş* kategorisi yer almadığından Torbeşler kendilerini Türk, Arnavut, Boşnak vb. etnik gruplara mensup olarak beyan etmek zorunda kalmaktadırlar. Bu durum kısmen diğer etnik gruplar için de geçerlidir. Örneğin, nüfus sayımlarında Makedonya Boşnaklarının bir kısmı kendilerini *Müslüman* olarak yazdırmaktadırlar.²² Bu yüzden kelimenin tam manasıyla arada kalmış olan Torbeşlerin nüfusu net bir şekilde tespit edilememektedir. Dolayısıyla mevcut yazında

alıyorlardı. Bunlar aynı zamanda Yugoslavya içerisinde cumhuriyetlere sahip olan milletlerdi. İkinci kategori olan 'narodnosti' (milliyet) kavramı içerisinde değerlendirilen halklar ise bir takım kültürel haklara haiz olan gruplardı. Bu kategoride yer alan milletlerin (Arnavutlar ve Macarlar) Balkan coğrafyasında kendi soydaşlarının kurmuş oldukları devletler (Arnavutluk ve Macaristan) vardı. Üçüncü kategoride ise diğer milletler ve etnik azınlıklar (Türkler, Romanlar, Vlahlar vb.) bulunuyordu (Hausmaninger, Anna, *Ethnische Identitaet- Eine Notwendigkeit? Slawische Muslime in einem westmakedonischen Dorf zwischen Zuweisung und Sebtschwahrnehmung*, Hrsg. Michael Daxner, Peter Jordan, Paul Leifer, Klaus Roth und Elisabeth Vyslonzil, Bilanz Balkan, Verlag für Geschichte und Politik Wien, 2005, s. 156).

¹⁶ Macnamara, Ronan, *Slavic Muslims: The forgotten minority of Macedonia, Security and Human Rights*, Cilt 22/4, 2012, s. 348.

¹⁷ Telbizova-Sack, *Eine Identitaet mit vielen Gesichtern*, s. 50.

¹⁸ Ajradinovski, *Torbeška Deklarasiya*, s. 8.

¹⁹ Aynı yerde.

²⁰ Bu bölgede yaşayan Torbeşlerin karşılaştığı en önemli sorun ekonomik nedenlerden kaynaklanan dış göç olgusudur. Bu bölgede yaşayan ahalinin önemli bir kısmı İtalya'ya göç etmiş durumdadır. Dış göç Reka bölgesini daha derinden etkilemektedir. Örneğin burada bulunan 1.500 nüfusu olan Trebişte köyünün yarısından fazlası yurtdışına gittiğinden köyde sadece 700 civarında bir ahali kalmıştır (Risteski, a.g.e., s. 23).

²¹ Dikici, a.g.e., s. 28.

²² Muhic, a.g.e., s. 8

Torbeşlerin nüfuslarıyla ilgili ortaya atılan veriler tahminlerin ötesine geçememektedir. Makedonya’da bir tahmine göre 35.000 ilâ 100.000 arasında Torbeş yaşamaktadır. Diğer yandan Natali Clayer adlı araştırmacı 1990’ların başında Torbeşlerin nüfusunu 70.000 civarında tahmin etmiştir.²³ Esasında Torbeşlik iddiasında bulunan seçkinlere bakılacak olursa Makedonya’da yukarıda dile getirilen rakamlardan daha fazla Torbeş yaşamaktadır. Ancak bu iddiaları kanıtlayacak herhangi güvenilir bir kaynak gösterilememektedir.

Diğer yandan Torbeşler kendilerini ne Makedonya’da yaşayan diğer milletlere ne de Makedonlara kabul ettirememenin sıkıntılarını yaşamaktadırlar. Örneğin, kendilerini ‘Müslüman’ veya ‘Müslüman Makedon’ olarak tanımlayan Torbeşler Ortodoks Makedonyalıların ön yargılarını aşmaya çalışmaktadırlar. Diğer bir ifadeyle Torbeşler Ortodoks Makedonyalılar tarafından din farklılığından dolayı çoğunluk toplumunun bir parçası olarak görülmemektedirler. Her ne kadar söz konusu bu etnik gruplar aynı dili konuşuyor olsalar da dini yaşantı ve gelenek/görenek farklılıkları iki toplumun birbiriyle tam manasıyla bütünleşmesine engel teşkil etmektedir.²⁴ Esasında bu durum Makedonya Devleti’nin Müslüman ve Hristiyan Makedonyalıları dini aidiyetlerinin ötesinde *Makedonluk* (Makedonstvo) çerçevesinde birleştirme ve kaynaştırma gayretlerinin başarısızlığını gözler önüne sermektedir. Çünkü Hristiyan Makedonlar için Makedon olabilmenin temel koşulu Makedonca konuşmaktan ziyade Ortodoks inancına mensup olmaktan geçmektedir. Dolayısıyla bir Makedon için dili ve milliyeti ne olursa olsun bir Müslüman öteki olmaya mahkûmdur. Yani bir Arnavut, Türk veya Roman Müslüman olduğu sürece Makedon olamaz.²⁵

Torbeşler özellikle çatışma dönemlerinde iki cami arasında kalmış bînamaz misali ülkede yaşayan diğer etnik grupların arasında kalabilmektedirler. Söz gelimi 2001 yılında Makedonlar ve Arnavutlar arasında silahlı çatışmalar yaşandığında Torbeşler kendilerini bir ikilemin içine bulmuşlardır. Şöyle ki, anadilleri Makedonca olan Torbeşler, Arnavutlar tarafından dışlanırken, Makedon milliyetçileri ise onları Müslüman oldukları için kendi saflarına dâhil etmedikleri gibi Pirlepe’de Türkler ve Torbeşler tarafından ziyaret edilen camileri tahrip etmekten çekinmemişlerdir.²⁶

Terminoloji ve Köken Sorunu

Makedonya’da anadilleri Makedonca dinleri ise İslam olan nev-i şahsına münhasır bir etnik grup yaşamaktadır. Yukarıda vurgulandığı üzere bu halk *Makedonya Müslümanı*, *Makedonca konuşan Müslüman*, *Müslümanlaştırılmış Makedonyalı* daha yaygın olarak ise *Torbeş*²⁷ olarak adlandırılmaktadır. Son anılan kavram Makedonya

²³ Hausmaninger, a.g.e., s. 155.

²⁴ Zafirovski, Emil, The Islam is my religion but Mecodonia is my tressure, <http://www.network54.com/Search/view/187373/1082216807/The+sad+and+troubled+times+of+the+Macedonian+muslims?term=w+w+w+.CENSURE.+TV&page=126260>, (02.03.2017).

²⁵ Fraenkel, Eran, Turning a Donkey into a Horse: Paradox and Conflict in the Identity of Makedonci Muslimani, Balkan Forum, Volume 3, Nummer 4/13, 1995, s. 153-163.

²⁶ Dérens, Jean-Arnault, Forgotten peoples of the Balkans, Winners and Losers amaong the Minority groups in former Yugoslavi, 2003, <http://mondediplo.com/2003/08/04Derens>, (02.03.2017).

²⁷ Torbeş kavramının etimolojik kökenleri hakkında görüş birliği bulunmamaktadır. Birbiriyle rekabet halinde bulunan birçok görüş veya bir görüşün farklı yorumları bir arada varlığını sürdürmektedir. Bunlardan birisine göre Torbeş kavramı Türkçe *torba* kelimesinden gelmektedir. Diğer yandan Torbeşlerin kendi inançlarını bir torba tahıla değiştirdikleri yönünde görüşler mevcuttur. Başka bir kaynak Torbeş kelimesinin Farsça *torbalı* veya *torba ile* anlamına gelebilecek *torbekes* kelimesine dayandığını ileri sürmektedir. Yusuf Hamza ise Torbeş kelimesinin tor+baş parçalarından oluştuğunu savunmaktadır. Son olarak Torbeş kavramının Türkçe *dört-beş* kelimelerinden türediği yolunda bilgilere de rastlamak mümkündür (Bu konuda ayrıntılı olarak bkz. Dikici, a.g.e., s. 29-30).

Cumhuriyeti'nde İslam dinine mensup kimseleri betimlemek için kullanılmaktadır. Ancak menşe olarak Torbeş kavramı özellikle Debre ve Reka bölgeleriyle kuzeybatı Makedonya'dan gelen kimseleri betimlemektedir.²⁸ Söz konusu etnik grup 1960'lardan itibaren daha çok Torbeş olarak nitelendirilmeye başlanmıştır. Böylece Makedonya Devleti diğer Müslüman azınlıklardan ayrı bir etnik grup ortaya çıkarmak suretiyle ülkedeki Makedon nüfus oranını yüksek tutmayı hedeflemiştir.²⁹

Torbeşlerin önemli bir kısmı kendi etnik kökenlerini Türk, dinlerini ise İslam olarak tanımlamaktadır. Diğer yandan bazıları kendilerini *Müslüman Türk* olarak tanımlarken diğer bir kesim ise kendilerini *Müslüman Arnavut* olarak görmektedir. Makedon tarihçiler dil unsuruna dayanarak Torbeşlerin esasında Osmanlı döneminde Müslümanlaştırılan Hristiyanlar olduklarını savunurlarken, Türk araştırmacılar ise genellikle din faktörünü öne çıkararak Torbeşlerin dillerini kaybetmiş Türkler olduklarını iddia etmektedirler. Ancak Torbeşlerin ezici çoğunluğunun bütün baskılara rağmen kendilerini Türk olarak tanımladıkları rahatlıkla söylenebilir.³⁰ Aşağıda ele alınacağı gibi bu durum kendini Torbeşlerin Türkçe eğitim için vermiş oldukları mücadelede göstermektedir. Türkler ve Torbeşler arasındaki kültürel benzerliklerden ve ortak geleneklerden hareket eden Yaşar Kalafat Torbeşlerin Osmanlılardan önce Balkanlar'da yaşayan Müslüman olmayan Türklerin ahfadından olduklarını ancak zamanla Müslümanlığı seçtiklerini ileri sürmektedir.³¹ Dikici'nin de belirttiği gibi, Osmanlı Devleti Balkan halklarına İslam'ı zor kullanarak benimsetmeye çalışmamıştır.³² Şayet bu yönde bir politika izlemiş olsalardı anadilleri Türkçe ve Ortodoks inancına sahip olan Gagavuzları hedef almış olurlardı. Torbeşlerin büyük çoğunluğu kendilerini Türk olarak tanımladıkları için, Bulgar, Sırp ve Makedon yetkililer bu etnik grubu Türklerden uzak tutmaya azami gayret göstermektedirler.³³ Diğer yandan Torbeş seçkinler Makedonya Türklerinin de Torbeşleri kazanmak için büyük bir çaba içerisinde olduklarını vurgulamaktadırlar. Örneğin, Zunun Zununi Torbeşlerin yoğun olarak yaşadıkları yerlerde Yunus Emre Enstitülerinin ne aradıklarını sormaktadır.³⁴ Makedonya'da yaşayan bütün milletlerin Torbeşleri kendi yanlarına çekmeye çalıştıklarını ifade eden Ajradinovski, milletin geçmişte asimilasyona maruz kaldığını dile getirmektedir. Osmanlı döneminde Balkanlar'da yaşayan birçok etnik grubun dini aidiyetten dolayı kendilerini Türk olarak tanımladıklarının altını çizen Ajradinovski söz konusu grupların Türkiye'yi kendi anavatanları olarak gördüklerine işaret etmektedir. Ajradinovski'ye göre, Makedonya'da yaşayan Torbeşler arasında kendilerini Türk, Arnavut ve Makedon olarak görenlerin yanında Boşnak olduklarına inanan bir grup ta bulunmaktadır.³⁵

Diğer yandan Makedonya'da yapılan alan çalışmasında Türk Demokratik Partisi Genel Başkanı Kenan Hasipi, Torbeş olarak adlandırılan insanların kendilerini zaten Türk olarak hissettiklerini bundan dolayı Makedonya Türklerinin Torbeşlere özel olarak Türklük

²⁸ Bielenin-Lenczowska, Karolina, Transnational ties among migrants and their families, The case of labour migrants (pechalbari) from the republic of Macedonia to Italy, s. 523, <http://kpolisa.com/KP13-14/Pdf/kp13-14-VII-1-Karolina.pdf>, (21.04.2016).

²⁹ Dikici, a.g.e., s. 29.

³⁰ Dikici, a.g.e., s. 28.

³¹ Kalafat, Yaşar, Makedonya Türkleri Arasında Yaşayan Halk İnançları: Türkmenler, Torbeşler, Türkbaş, Çenkeriler ve Yörükler, Türk Dünyası Araştırmalar Vakfı, İstanbul, 1994, s. 18-20.

³² Dikici, a.g.e., s. 30.

³³ Dikici, a.g.e., s. 31.

³⁴ Fon Üniversitesi Öğretim Üyesi Dr. Zunun Zununi ile 11 Mayıs 2016 tarihinde Üsküp'te yapılan görüşme.

³⁵ Rumeli Derneği Başkanı Şerif Ajradinoski ile 12 Mayıs 2016 tarihinde Struga'da yapılan görüşme.

propagandası yapmalarına gerek olmadığını vurgulamıştır.³⁶ Bunun haricinde Kırçova bölgesinde Plasnisa'da bulunan Maxima Derneği Başkanı Helal Veyselski bu satırların yazarına aile içinde Makedonca konuştuklarını ancak kendilerini Türk olarak gördüklerini ifade etmiştir. Veyselski bu görüşmede Plasnisa'da yaşayan Torbeşlerin 2011 yılında yapılan nüfus sayımlarında kendilerini Türk olarak yazdırdıklarını belirtmiştir.³⁷

Torbeşlerin öz tanımlama bağlamında kendilerini Arnavut, Makedon, Türk vb. olarak tarif etmelerinde maddi çıkar ve ikbal beklentisinin önemli bir rol oynadığı belirtilmesi gereken önemli bir husustur. Diğer bir ifadeyle Makedonya Torbeşleri siyasal ve sosyal beklentilerine göre kendilerini farklı bir kimlikle tanımlayabilmektedirler. Söz gelimi, Makedonya'da Torbeşler üzerine yapmış olduğu çalışmalarıyla tanınan Zununi bu satırların yazarına karşı 2002 nüfus sayımlarında kendini Türk olarak yazdığını ifade etmiştir.³⁸ Diğer yandan Ajradinovski ise aynı konudaki düşüncelerini aşağıdaki kelimelerle ifadelere dökmektedir:

“Kendilerini Torbeş olarak tanımlayan kişiler bir süre sonra çeşitli beklentiler yüzünden karşımıza başka bir kimlikle çıkabilmektedirler. Struga'da bizzat öyle Türkler tanıyorum ki şimdilerde kendilerini Arnavut olarak addediyorlar.”³⁹

Torbeşlerin belli bir makam ve mevki elde edebilmek için kendilerini ait oldukları etnik gruba göre değil, menfaat temin edebilecekleri etnik grup temelinde tanımladıklarının altını çizen Zununi bu durumu aşağıdaki ifadelerle dile getirmektedir:

“[...] Maalesef halkımız (Torbeşler) belli bir makama ve mevkiye gelebilmek, sosyal ve ekonomik durumlarını güçlendirebilmek için kendilerini Makedon, Türk, Arnavut vb. olarak deklare etmek durumunda kalmaktadır. İşte bu nedenden dolayı Torbeşler her seçim döneminde kendilerini farklı bir etnik gruba ait olarak tanımlayabilmektedirler. Sonuç olarak söylemek gerekirse günümüzdeki mevcut şartlar itibarıyla Torbeşlerin hür iradeleriyle kendilerini gerçekten hissettikleri şekilde tanımlayamadıklarını söyleyebiliriz.”⁴⁰

Kendilerini Türk veya diğer etnik gruplara mensup olarak gören Torbeşlerin ezici çoğunluğu, *Torbeş* kavramını aşağılayıcı ve incitici olarak bulmaktadırlar. Doğal olarak bu durum kendilerini *Torbeş* olarak görenler için geçerli değildir. Bu gruba mensup kimseler *Torbeş* olduklarını gururla söylemektedirler. Söz gelimi Ajradinovski yapılan görüşmede Allah'ın kendilerini *Torbeş* olarak yarattığını dolayısıyla bu kavramı kullanmaktan imtina etmelerinin veya incitici olarak bulmalarının söz konusu olmadığını dile getirmiştir.⁴¹ Zununi'ye göre ise *Torbeşler*, *Torbeş* kavramını incitici olarak görmemektedirler.⁴² Bu durum daha çok bu kavramın kullanılmasını hakaret olarak algılayanların *Torbeşlere* yapmış oldukları propagandanın kaynaklanmaktadır. Bu yöndeki propagandalarda ise *Torbeşlere* kendilerini Makedon, Türk veya Arnavut olarak tanımlamalarının daha doğru olduğu telkin edilmektedir. Diğer yandan kendilerini Türk olarak tanımlayan Plasnisa ve

³⁶ Türk Demokratik Partisi Genel Başkanı Kenan Hasipi ile 10 Mayıs 2016 tarihinde Üsküp'te yapılan görüşme

³⁷ Makedonya'da Mayıs 2016'da yapılan alan çalışması notları.

³⁸ Zununi ile yapılan görüşme.

³⁹ Ajradinovski ile yapılan görüşme.

⁴⁰ Zununi ile yapılan görüşme.

⁴¹ Ajradinovski ile yapılan görüşme.

⁴² Zununi ile yapılan görüşme.

Jupa'da yaşayan Torbeşler söz konusu bu kavramın kullanılmasını incitici bulmaktadırlar.⁴³

Torbeşler Müslüman olduklarından Osmanlı döneminde kendilerini Hristiyanlardan ayırmak için *Türk* olarak nitelemişlerdir. Bu durum Birinci Balkan Savaşı'na kadar devam etmiştir. Diğer bir ifadeyle 1912 yılına kadar Torbeşler kendilerini Türk olarak tanıtmışlardır.⁴⁴ Hatta Torbeşler günümüzde dahi Hristiyan komşuları tarafından Türk olarak görülmektedirler. Durum böyle olsa da Makedonyalı uzmanlar ısrarla Makedonya'daki Türk partilerinin Torbeşlerin kendilerini Türk olarak tanımlamaları için büyük bir gayret gösterdiklerini savunmaktadırlar.⁴⁵ Ayrıca bazı Makedon ve Batılı araştırmacılar Torbeşleri Kosova'da yaşayan Gorahlılar ile Yunanistan ve Bulgaristan'da yaşayan Pomaklarla akraba olarak addetmektedirler. Ancak Torbeşlerin ve Pomakların dillerindeki ortak unsurlara rağmen bu gruplar kendilerini aynı etnik gruba ait olarak hissetmemektedirler.⁴⁶

Torbeş kavramı daha çok Birinci Balkan Savaşı'ndan (1912) sonra dolaşıma sokulmuştur. İşte bu kavram Torbeşleri Bulgarca konuşan Pomaklardan ayırmak amacıyla ilk olarak bir Sırp coğrafyacı Jovan Cvijic tarafından kullanılmıştır.⁴⁷ Böylece zamanla Yugoslavya döneminde ayrı bir etnik grup yaratmak amacıyla Torbeşlik vurgusu öne çıkarılmaya başlanmıştır. Diğer yandan bu kavramın kullanımını daha eski tarihlere dayandıran araştırmacılar da bulunmaktadır. Bu kavramın Bizanslılar tarafından 10. yüzyıldan bu yana Balkanlar'da yaşayan ve Hristiyanlığı kabul etmemiş olan Bogomilleri nitelendirmek için kullanıldığına dikkat çeken Ajradinovski Bizanslıların Torbeşleri Bogomillerin devamı olarak gördüklerinin altını çizmektedir.⁴⁸ Esasında bu yöndeki görüşlerin Bogomiller üzerine kapsamlı çalışmalarıyla tanınan Hırvat ilahiyatçı ve tarihçi Franjo Rački (1828-1894) ve gene Hırvat tarihçi Dominik Mandić (1889-1973) gibi bilim adamları tarafından savunulduğu belirtilmelidir.

Torbeşler kökenlerini üç temel yaklaşım çerçevesinde açıklamaktadırlar. Birinci grup kendisini Türk olarak tanımlamaktadır. İkinci grup ise kendisini hâkim Hristiyan topluluğun bir parçası olarak görmektedir. Bu yaklaşımın bir sonucu olarak ta kendilerini *Makedonya Müslümanı* veya *Müslüman Makedonyalı* olarak tarif etmektedirler. Üçüncü yaklaşıma göre Torbeşler nev-i şahsına münhasır bir topluluktur. Dolayısıyla bu topluluk kimliklerinin devlet tarafından tanınması için mücadele etmektedir.⁴⁹

Torbeşler ve Makedonya Devleti

1932 yılında Üsküp'te yayınlanan Vardar gazetesinde o zamana kadar kamuoyunda pek dikkat çekmemiş olan Vardar Makedonya'sında yaşayan Makedon Müslümanlar üzerine bir yazı dizisi yayımlanmaya başlanmıştır. Bu makalelerde söz konusu etnik grubun Makedonya ve Yugoslavya'ya bağlılıkları vurgulanarak *Torbeş* adının *Borbeş* olarak değiştirilmesi gerektiği gündeme getirilmiştir. Esasında Makedonya Devleti'nin yeni bir etnik kimlik yaratma girişimi olan bu durum aşağıdaki ifadelerde kendini net bir şekilde göstermektedir:

⁴³ Emekli Diplomat Salim Kerimi ile 10 Mayıs 2016 tarihinde Üsküp'te yapılan görüşme.

⁴⁴ Oran, a.g.e., s. 320.

⁴⁵ Risteski, a.g.e., s. 22.

⁴⁶ Dikici, a.g.e., s. 28.

⁴⁷ Dikici, a.g.e., s. 29.

⁴⁸ Aynı yerde.

⁴⁹ Bougarel, Xavier, *Islam and Politics in the Post-Communist Balkans (1990-2000)*, Der. Dimitris Keridis/Charles Perry, Dules: New Approaches to Balkan Studies, Brassey's, 2003, s.349.

“Şar Dağları’ndan Yunan sınırına kadar olan Banovina bölgesinin batısı Torbeş yerleşim yerleriyle doludur. Halkımızın altın membarı olan Torbeşleri hiç kimse töhmet altında bırakmaya çalışmamalıdır [...] Onlar ne kan, dil, moral ve ortak çıkarlar ne de ulusal ve siyasal hedefler bakımından bizden farklı olmayan hakiki kardeşlerimizdir. Onlar (Torbeşler) Sırp ve Yugoslav olarak gereken saygıyı görmelidirler [...] (Torbeşler) Türklerin ve Arnavutların inisiyatiflerine terkedilmeyecek Müslüman bir topluluktur. Torbeş kavramından vazgeçilerek bunun yerine Borbeş⁵⁰ sıfatı tercih edilmelidir. Bu onurlu sıfat onlara daha çok yakışacaktır. Çünkü onlar gerçekte hep savaşımlar ve kendilerini Sırp ve Yugoslav olarak korumasını bilmişlerdir.”⁵¹

Her ne kadar İkinci Dünya Savaşı’nın sonuna gelindiğinde *Müslüman Makedon* kavramı biliniyor idiyse de, Makedonya’da yaşayan Müslümanların İslam’ı benimsemiş olan Makedonlar oldukları yönündeki düşünce henüz kuramsal düzeyde bulunduğundan uygulamada yeterince temayüz etmemiştir. Ancak Komünist Partisi Debre Şubesi’nin 1953 yılında Reka, Jupa ve Manastır bölgelerinde yaşayan ve anadilleri Makedonca olan Müslüman ahali hakkında hazırladığı rapor istisnai bir durum teşkil etmektedir. Bu rapor Torbeşler üzerine kaleme alınmış ilk belge olma özelliğine sahip olsa da Üsküp’te bulunan Komünist Parti Genel Sekreterliği tarafından dikkate alınmamıştır. Ayrıca çoğunluk toplumu tarafından Slav kökenli Müslümanlar, ya Türklere ya da Arnavutlara mensup addedilmişlerdir.⁵²

Diğer yandan Makedonya Komünistler Birliği Merkez Komitesinin 10 Eylül 1970 tarihinde Makedonca konuşan Slav kökenli Müslümanların Makedonyalı oldukları doğrultusunda almış olduğu karar, Üsküp’ün Torbeşler konusunda politika değişikliğine gittiğini göstermesi bakımından önemli bir adımdır. Etnik mensubiyetin alışılmadık bir şekilde belirlenmesinin iki temel nedeni bulunuyordu. Birincisi, ülkenin batısında ve kuzeybatısında yaşayan Arnavutların nüfus içindeki oranlarının son on yılda hızlı bir sıçrama yapmış olmasıydı. Gerçekten de bu bölgelerde yaşayan Arnavutların oranı 1961’de yüzde 13’ten 1971 yılına gelindiğinde yüzde 17’ye yükselmişti. İkincisi ise Torbeşler başta olmak üzere küçük Müslüman toplulukların Türkler veya Arnavutlar tarafından asimile edilme tehlikesiydi. Dolayısıyla bu kararları müteakiben Makedonya Komünistler Birliği; Reka, Debre ve Struga gibi bölgelerde Makedonca konuşan Müslümanları devletin yanına çekmek amacıyla konferanslar ve toplantılar düzenlemeye başlamıştır. Ancak bu faaliyetler çok kısa bir süre sonra birden bire durdurulmuştur. Bunun nedeni tam olarak bilinmese de Üsküp’teki karar alıcıların liberal politikalar yürüten Belgrad yönetimi ile çatışmaya düşme endişesinin belirleyici olduğunu söylemek mümkündür. Makedonya Müslümanlarının aidiyeti üzerine yapılan bu tartışmalar çoğunluk toplumunda ciddi bir etki yapmamıştır. Bu durum kendisini 1970’lerde Jupa’da yaşayan Torbeşlere Arnavut isimlerinin verilmesinde ve Üsküp bölgesinde bulunan Dolno Koliçani’de Türkçe derslerinin düzenlenmesinde göstermiştir.⁵³

Makedonya Müslümanları Kültür ve Bilim Manifestosu

Makedonya Devleti’nin Torbeşleri kazanma gayretleri yukarıda dile getirilen girişimlerle sınırlı kalmamıştır. Torbeşler Niyazi Limanovski önderliğinde Makedon

⁵⁰Borbeş Slav dillerinde savaş anlamına gelen “borba” kavramından hareketle oluşturulmuştur. Şu halde Borbeşler kendi Slav kimliklerini korumak için “savaşanlar” veya “mücadele edenler” anlamına gelmektedir.

⁵¹Telbizova-Sack, Zwischen Hammer und Amboss, s. 203.

⁵²Telbizova-Sack, Zwischen Hammer und Amboss, s. 208-209.

⁵³Telbizova-Sack, Zwischen Hammer und Amboss, s. 210-211.

makamlarının maddi desteğiyle 10 Kasım 1979 tarihinde *Makedonya Müslümanları Kültür ve Bilim Manifestosu* (Kulturno naučni manifestacii na Makedoncite muslimani) adında bir örgüt meydana getirmişlerdir. Bu hareketin asıl amacı Torbeşlerin Türkler ve Arnavutlar tarafından asimile edilmelerini önlemek ve onları din farklılığına rağmen Makedon milletinin bir parçası olduklarına ikna etmektir. Söz konusu örgüt eliyle tıpkı Yunanlıların Pomaklara yönelik politikalarında olduğu gibi Torbeşlerin aslında Makedon oldukları ve Osmanlı döneminde zorla Müslümanlaştırıldıkları tezi mütemadiyen işlenmiştir. Bu siyasal hareket her ne kadar Makedon Devleti'nin güdümünde olsa da ilk kez Müslüman ve Makedonyalı kavramlarını bir araya getirdiği için Torbeşler açısından önemli bir gelişmeydi. Bu sivil toplum örgütü Müslüman Slavların tarihi üzerine birçok bilimsel ve kültürel toplantılar düzenlemiştir.⁵⁴

Makedon Devleti Makedonya Müslümanlarının kendilerini Türk, Arnavut veya Boşnak olarak tanımlamalarının önüne geçmek istiyordu. Bu yüzden Makedonya Müslümanları Kültür ve Bilim Manifestosu'nun kuruluşunu müteakiben 1981 yılında Gostivar'da Müslüman Makedonlar için bir bilimsel seminer hayata geçirilmiştir. Ayrıca Makedonya Müslümanları ve onların devlete bağlılıkları üzerine bir çok yayın yapılmıştır. Bu şartlar altında 1983 yılına gelindiğinde Komünist Partisi Merkez Komitesi toplantısında Müslüman Makedonların milli uyanışından söz ediliyordu.⁵⁵ Bu çalışmalar ve propaganda faaliyetleri kısa zamanda semeresini vermiş 1981 yılında yapılan nüfus sayımında 39.555 Makedonyalı kendisini *Müslüman Makedonyalı* olarak yazdırmıştır. Buna karşılık kendilerini Müslüman Makedonyalı olarak görenlerin sayısı 1961 sayımında 3.002, 1971 sayımında ise sadece 1.248 olarak kayıtlara geçmişti.⁵⁶

1987 yılında kamu yararına hizmet veren dernek statüsüne yükseltilen bu örgüt 1990'lı yıllarda da varlığını sürdürmüştür. Ancak örgüt bu dönemde yaşanan etnik çatışmalar yüzünden çeşitli eleştirilere maruz kalmıştır. Ancak bu örgüt varlık nedenine aykırı olarak Torbeş çocuklarının Türkçe dersler alma isteğine karşı kayıtsız kalmıştır.⁵⁷ Makedonya Müslümanları Kültür ve Bilim Manifestosu Hareketinin 1994 yılında sadece 50 üyesi bulunuyordu. Bu hareketin lideri olan Limanovski Torbeşler tarafından hain olarak görüldüğü için ancak polis koruması altında sokağa çıkabiliyordu.⁵⁸

Müslüman Makedonlar Birliği

Limanovski 1997 yılında öldükten sonra bu derneğin başına Kosovalı bir Goralı olan İsmail Boyda adlı şahıs geçmiştir. Somut sorunların çözümüne önem veren Boyda bir süre sonra bu hareketin radikal kanadından uzaklaşarak daha liberal bir çizgiye kaymıştır. Bu bağlamda Torbeş çocuklarının sorunsuz bir şekilde üniversitelere kabul edilmelerine katkı sunmaya gayret eden Boyda, 1991 yılından bu yana Kosova'dan Makedonya'ya göç eden Goralıların bu ülkede çalışma ve oturma müsaadesi almalarına yardımcı olmaktadır. Boyda genel olarak eleştirilse de kendi halkına el uzattığı için Torbeşler arasında belli bir saygınlığa sahiptir. Esasında Boyda'nın Torbeş sorununa bakışı sadece Vardar Makedonya'sı ile sınırlı değildir. Kosova, Arnavutluk, Bulgaristan ve Yunanistan'da yaşayan Müslüman Slavların Torbeş olduklarını iddia eden Boyda Müslüman Makedonlar Birliğinin birleştirici bir anlayışla tüm Torbeşlerin çıkarlarına hizmet ettiğini ifade etmektedir. Kosova ve Arnavutluk'ta meskûn Goralıların kurmuş oldukları derneklerin

⁵⁴ Telbizova-Sack, Zwischen Hammer und Amboss, s. 211-212.

⁵⁵ Hausmaninger, a.g.e., s. 156-157.

⁵⁶ Telbizova-Sack, Eine Identitaet mit vielen Gesichtern, s. 54-55.

⁵⁷ Telbizova-Sack, Eine Identitaet mit vielen Gesichtern, s. 55-56.

⁵⁸ Oran, a.g.e., s. 319-320.

haricinde Müslüman Makedonlar Birliğinin Batı Bulgaristan'da Golçe Delçev'de şube açmaya çalıştığı bilinmektedir. Ekim 1999'da Makedonya Müslümanları Kültür ve Bilim Manifestosu Hareketinin adı *Makedon Müslümanlar Birliği* (Sojus na macedoncite s islamska religia, SMIR) olarak değiştirilmiştir.⁵⁹

Ayrıca Boyda'nın sınır aşan faaliyetlerinin sadece Balkan ülkelerinde yaşayan Torbeşlerle sınırlı kaldığını düşünmemek gerekir. Sık sık Türkiye'ye seyahat eden Boyda bu ülkede Makedonyalı göçmenler tarafından kurulmuş olan derneklerle dirsek teması içindedir. Örneğin, İstanbul'da bulunan Gostivarlılar Derneğinde ağırlanan Boyda buradaki Türklere kendilerini Makedon olarak yazdırmaları halinde Makedonya Cumhuriyeti pasaportu alabilecekleri yönünde tekliflerde bulunmuştur.⁶⁰ Diğer yandan Boyda Şubat 2014'te merkezi Çiğli'de bulunan Ege Makedonya Göçmenleri Kültür ve Dayanışma Derneğinin Karşıyaka'da gerçekleştirdiği şube açılışına katılmıştır.⁶¹ Boyda Makedon nüfusunu artırmak amacıyla uzun yıllardır Türkiye'de yaşayan Makedonya göçmeni Türklere Torbeşlik propagandası yapmaktadır. Hatta Dünya Makedon Kongresinde alınan bir karara göre kaybedilen mülklerin geri kazanılması da gündemdedir. İşte Boyda Dünya Makedon Kongresi ile işbirliği içinde bu yönde bir kanunun Makedonya Parlamentosundan geçmesi için canhıraş bir şekilde çalışmaktadır.⁶²

Diğer yandan Makedon Devleti'nin günümüzde artık Müslüman Makedonyalı tezinden vazgeçerek dinleri farklı da olsa Torbeşlerin Makedon oldukları yönünde politikalar izlemektedir.⁶³ Böylece Makedon yetkililer Torbeşleri Makedonya'nın ayrılmaz bir parçası ve geçmişte din değiştirmek zorunda kalan kaybedilmiş soydaşları olarak görmektedirler.

Siyasal Hayat

2000'li yılların başına gelindiğinde Torbeş seçkinler siyasal alanda etkilerini artırabilmek için örgütlenmek zorunda olduklarının bilincine varmışlar ve bu yönde ilk adım Makedonyalı bir Goralı olan Tefvik Kadri tarafından 2002 yılında *Müslüman Demokratik Partisi* adı altında etnik bir Torbeş partisi kurmak suretiyle atılmıştır. Ancak bu inisiyatif Torbeşler tarafından yeterince destek bulmadığı için akamete mahkûm olmuştur. Esasında Torbeşler arasında siyasal bir partinin kurulmasına prensipte sıcak bakılmış olsa da Makedon toplumu ile çatışmaya girmekten kaçınıldığı için böyle bir girişim desteklenmemiştir.⁶⁴ Başarısız bu girişimden sonra Torbeşlere hitap eden bir partinin kurulması için aşağıda görüleceği üzere 2006 yılının beklenmesi gerekmiştir.

Bu gelişmelerden sonra 2000'li yılların ortalarına doğru Torbeş kimliği oluşturmak ve etnik aidiyet hissini pekiştirmek amacıyla Torbeş seçkinler arasında siyasal bir örgütlenmeye gitme arzusunun güçlen(diril)diği görülmektedir. Mart 2006'da aynı zamanda Makedonya'nın ilk özel yükseköğretim kurumu olan Fon Üniversitesinin de sahibi olan Fijat Canoski tarafından *Avrupa Geleceği Partisi* (Partija za Evropska Idnina) adında siyasal bir parti kurulmuştur. Esasında temel amacı Torbeş uyanışını gerçekleştirmek olan bu siyasal partinin programında din, dil ve cinsiyet ayrımı gözetilmemekte ve Torbeşlere özel bir vurgu yapılmaktan itina ile kaçınılmaktadır.

⁵⁹ Telbizova-Sack, Eine Identitaet mit vielen Gesichtern, s. 55-56.

⁶⁰ Makedonya Cumhuriyeti Azınlık Haklarını Geliştirme Ajansı Üyesi Yusuf Hasan ile 11 Mayıs 2016 tarihinde Üsküp'te yapılan görüşme.

⁶¹ Posta Ege Haber, "Çiğlilili Makedonlar Nergiz'de şube açtı", 05.02.2014 tarihli Posta Gazetesi eki.

⁶² <http://www.rumelibalkander.org.tr/Hbr-26-Makedonyali-yetkilileri-Sakaryadaydi.html>, (05.03.2017).

⁶³ 2016 alan çalışması notları.

⁶⁴ Aynı yerde.

2006 yılında Makedonya Parlamentosuna milletvekili olarak giren Canoski burada yapmış olduğu konuşmalarda Torbeşlerin kültürel ve etnik bakımlardan farklı bir millet oldukları yönündeki görüşlerini ısrarla gündeme getirmiştir. Örneğin, Canoski 22 Şubat 2007 tarihinde parlamentoda yapmış olduğu bir konuşmada güneybatı Makedonya'da yaşayan Torbeşleri tarif ettikten sonra kendilerinin Torbeş olarak adlandırılmaktan hiçbir rahatsızlık duymadıklarını dile getirmiştir.⁶⁵

Avrupa geleceği Partisi'ne dönülecek olursa bu parti özellikle Batı Makedonya bölgesinde yaşayan destekçilerine ülkenin ekonomik kalkınmasını gerçekleştirmek suretiyle yurtdışına yönelik Torbeş göçünü durdurma vaadinde bulunmaktadır. Ancak Makedonya'da yapılan alan çalışmasında (2016) söz konusu partinin vaatlerini yerine getirmekten uzak ve zayıf bir seçmen tabanına sahip olduğu gözlemlenmiştir. Görüşmeciler özellikle İtalya başta olmak üzere Batı Avrupa ülkelerine yönelik göçlerin bu parti tarafından durdurulamayacağını vurgulamışlardır. Bu bağlamda Canoski'nin fazla güçlenmemesi için Makedonya Devleti tarafından ekonomik faaliyetlerinin frenlendiği de dikkate alınırsa bu durum daha net bir şekilde anlaşılır. Makedonya Devleti Canoski'nin fazla güçlenmesi halinde bu gücünü seçimleri kazanmaya harcayacağından endişe etmektedir.⁶⁶

Avrupa Geleceği Partisi, Torbeşlerin ülkenin dördüncü kurucu unsuru olarak Makedonya Anayasası'na girebilmeleri için anayasa değişikliği yapılmasını talep etmektedir. Bunun haricinde Canoski Makedonya'nın Torbeşlerin yegâne devleti olduğunu ve başka sığınacak bir yerlerinin olmadığını parlamentoda Eylül 2007'de yapmış olduğu konuşmada aşağıdaki ifadelerle dile getirmiştir:

"[...] Torbeşler bu zamana kadar kendilerini farklı olarak tanımlamış olan insanlardır. 1960'lı 1970'li ve 1980'li yıllarda kendilerini Makedon veya Müslüman Makedon olarak adlandırmışlardır. Burada iddia ediyorum ki, ülkemizde Müslüman Makedon diye bir grup yoktur [...] Elimdeki verilere göre son nüfus sayımlarında Torbeşler kendilerini Türk (yüzde 65-70), Arnavut (yüzde 25) ve Makedon (yüzde 10) olarak yazdırmışlardır [...] Torbeşler Makedonya'nın bir parçasıdır ve bu insanların tutunacak başka bir devletleri bulunmamaktadır. Bu devlet (Makedonya) onların yegâne devletidir. Torbeşler bu devletin ayrılmaz bir parçası olmak için var güçleriyle mücadele edeceklerdir [...]."⁶⁷

Avrupa geleceği Partisi'nin Torbeşlerin Türkçe eğitim alma haklarına karşı olmadığını altını çizen Zununi partinin bu konudaki politikasını aşağıdaki sözlerle somutlaştırmaktadır:

"Halkımızın bir temsilcisi olan Avrupa Geleceği Partisi kendilerini Makedon, Arnavut veya Türk olarak gören Torbeşlerin haklarına saygılıdır. Örneğin, Genel Başkan Canoski'nin eşi Arnavut'tur. Partinin Torbeşlere kendilerini nasıl tanımlamaları gerektiğini dayatma hakkı bulunmamaktadır."⁶⁸

Makedonya'da yapılan alan çalışmasında Türk Sivil Toplum Kuruluşları (STK) temsilcileri Torbeşlerin içerisinde kendilerini Türk olarak tanımlayanların oranının

⁶⁵ Risteski, a.g.e., s. 24.

⁶⁶ Zunini ile yapılan görüşme.

⁶⁷ Risteski, a.g.e., s.24.

⁶⁸ Zunini ile yapılan görüşme.

Canoski'nin belirttiği gibi yüzde 65-70'ler civarında değil bilakis en az yüzde 80-85 civarında olduğunu belirtmişlerdir. Bunun haricinde Türk yetkililer Canoski'nin ayrı bir Torbeş kimliği meydana getirme çabalarının sonuca ulaşamayacağını düşünmektedirler.⁶⁹ Ancak bu satırların yazarına göre şayet Makedonlar Torbeşlere *Müslüman Makedon* kimliğini benimsetemezlerse, Torbeşlerin Türkler ile birlikte hareket etme ihtimaline karşı pekâlâ ayrı bir Torbeş kimliğini tanıma yoluna gidebilirler.

Makedonya'da son yıllarda Torbeşlik vurgusu yapan bazı STK'lar da kurulmuştur. Bunlar arasında 21 Mayıs 2010 tarihinde Şerif Ajradinovski tarafından Struga'da hayata geçirilen *Rumeli Torbeş Kültür ve Bilim Merkezi* (Rumeli Torbeşki Kulturno-Nauchan Centar) başı çekmektedir. Amacı Torbeş kimliğinin ve kültürünün geliştirilmesi olarak tanımlanan bu örgüt 12 kişinin inisiyatiyle hayata geçirilmiştir. Derneğin kuruluş kongresine yüzün üzerinde Torbeş katılmıştır. Ancak bu derneğin faaliyetlerini yürütebileceği herhangi bir mekânı bulunmamaktadır.⁷⁰

Torbeşler ve Türkçe

Makedonya Devleti bir yandan Torbeşlerin Makedon oldukları yönünde politikalar güderken diğer yandan on yıllardan bu yana nev-i şahsına münhasır bir Torbeş kimliğinin oluşması için büyük çaba sarf etmektedir. Bu amaçla Torbeşler, Türklerden ve Arnavutlardan uzak tutulmaya çalışılmaktadır. Bu bağlamda özellikle Torbeş çocuklarının Türkçe eğitim veren okullara gönderilmesi engellenmektedir. Torbeş veliler 1992-1993 eğitim öğretim yılından itibaren çocuklarına Türkçe eğitim verilmesini talep etmeye başlamışlardır. Bu talepler merkezi Makedonya'da bulunan Debrişte, Plasnis ve Preglova ile ülkenin batısında yer alan Debre'nin güneyindeki Merkez Jupa ve Üsküp'ün güneyindeki Dolno Koliçani gibi bölgelerde güçlü bir şekilde dile getirilmiştir. Velilerin taleplerinin karşılanmaması üzerine ilkin gösteriler düzenlenmiş ardından da haftalarca süren ders boykotları yapılmıştır. Örneğin, 1996-1997 eğitim öğretim yılında takriben 130 öğrenci Merkez Jupa'da bulunan okulda yapılan dersleri boykot etmiştir. Bunlardan bir kısmı Kocacık köyünde bulunan Türk okuluna gitmişlerdir. Diğer yandan Dolno Koliçani köyünün öğrencileri ise 1994-2000 yılları arasında kendi köylerindeki okullara gitmeyerek her gün taşınabilir olarak Üsküp'te bulunan Türk okuluna götürülüp getirilmişlerdir. Nihayet Makedon makamlarıyla yürütülen uzun görüşmeler sonunda Türkçe eğitim konusu 1999-2000 eğitim-öğretim yılında bir çözüme kavuşturulmuştur. Bu uzlaşmaya istinaden Preglova, Plasnis, Lisiçane, Debrişte vb. yerleşim yerlerinde meskûn bulunan Torbeş çocuklarına üçüncü sınıftan itibaren seçmeli olarak haftada iki saat Türkçe dersi görme hakkı tanınmıştır. Buna rağmen Üsküp'teki makamların bu kararını tanımayan Dolno Koliçanili ve Merkez Jupalı veliler çocuklarını Türkçeyi birinci sınıftan itibaren eğitim dili olarak kullanan okullara göndermeye devam etmişlerdir.⁷¹

Türk Demokrat Partisi, kendilerini Türk olarak gören Torbeşlerin 1990'lı yıllarda Türkçe eğitim için vermiş oldukları mücadeleyi tam manasıyla desteklemiştir.⁷² TDP ayrıca Merkez Jupa'da yaşayan ve Makedonca konuşan velilerin isteği üzerine Türkçe eğitimin yanında yer almıştır. Bu mücadeleler ilk etapta söz konusu bölgelerde yaşayan

⁶⁹ 2016 alan çalışması notları.

⁷⁰ Ajradinoski ile yapılan görüşme.

⁷¹ Kendilerini Arnavut olarak tanımlayan Labunişte ve Bacişte adlı köylerde yaşayan ahali ise Arnavutça eğitim için bazı girişimlerde bulunmuşlardır. Bu yöndeki talepler Labunişte'de yeterli destek bulamazken Bacişte'de 1992 yılından bu yana 1-8. sınıflarda seçmeli olarak Arnavutça dersleri verilmektedir (Telbizova-Sack, Eine Identitaet mit vielen Gesichtern, s. 57-58).

⁷² Oran, a.g.e., s. 321.

Müslümanların isteğe bağlı olarak Türkçe eğitim almalarının yolunu açmıştır. Daha sonra bu karar Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmiş olsa da Makedonya makamları bu kararı uygulamamışlardır. Hâliyle söz konusu dönemde yürütülen mücadeleler sonucunda günümüzde isteyen veli çocuğuna Türkçe eğitim aldırabilmektedir.⁷³

Aşağıda ele alınacağı gibi, 2000'li yılların başından bu yana Kırçova bölgesinde kurulan dernekler vasıtasıyla Türkçe öğretimi büyük bir ivme kazanmıştır. Dolayısıyla bölgede yaşayan ahali, özellikle gençler arasında Türkçeye hâkimiyet 1990'lı yıllarla karşılaştırma götürmeyecek şekilde güçlenmiştir.

Türkçe Eğitim: Kırçova Bölgesi Örneği

Günümüzde Kırçova bölgesinde yaşayan ve kendilerini Türk olarak addeden Torbeşlerin Türkçe eğitim konusunda çok hassas oldukları görülmektedir. Bölge ahali Türklüklerinin bir nişanesi olarak köylerinin girişine Plasnisa'da gözlemlendiği gibi Türk bayrakları asmışlardır. Bu bölgede faaliyet gösteren derneklerin önemli bir kısmında Türkçe kursları düzenlenmektedir. Bu derneklerin başında 2010 yılında Kırçova merkezde kurulmuş olan Umut Derneği gelmektedir. Başkan Muhammet Süleyman'ın verdiği bilgiye göre dernek bünyesinde hafta içi her gün iki saat Türkçe kursları düzenlenmektedir. Bu kurslara 2015-2016 eğitim-öğretim yılında takriben 50 öğrenci katılmıştır. Ortalama 100 saat süren bu kursların sonunda katılımcılar sertifika alabilmektedirler. Bu kurslara katılan öğrenciler bedava eğitim görürlerken, yetişkinlerden ise sembolik bir ücret olan 80 Amerikan doları talep edilmektedir. Kursların masrafları Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı (TİKA) tarafından karşılanmaktadır. TİKA ayrıca bu derneğe yıllık 1.300 avro yardım yapmaktadır.⁷⁴

Kırçova'da Türkçe kursları düzenleyen diğer bir dernek ise 2003 yılından bu yana faaliyetlerini sürdüren Gayret Eğitim Kültür ve Sanat Derneği'dir. Söz konusu yıldan bu yana Türkçe kurslarının kesintisiz bir şekilde yapıldığını belirten Dernek Başkanı Elvin Kansu bu kurslara bazı yıllar 40 bazı yıllarda ise 30 civarında öğrencinin katıldığını ifade etmiştir. Bu dernek bünyesinde yapılan Türkçe dersleri ilkökul çocuklarına yönelik olup hafta içi her gün iki saat olarak hayata geçirilmektedir. Diğer yandan Türkçe öğretim için büyük mücadele veren Kırçovalılar bu dilde eğitim taleplerini dile getirmek amacıyla 2002 yılında 1.800 imza toplamışlardır. Bu girişimler neticesinde Kırçova'da Türkçe eğitim 2003-2004 eğitim-öğretim yılından itibaren başlatılmıştır. Alandan elde edilen bilgilere göre, 2015-2016 öğretim yılında Kırçova, Plasnisa ve Debre bölgelerindeki orta dereceli okullarda toplam olarak binin üzerinde öğrenci Türkçe eğitim alıyordu. 2000'li yılların başında Kırçova bölgesinde bazı veliler çocuklarının Türkçe yerine Makedonca veya Arnavutça dersler görmesini yeğler iken, günümüzde mevcut durum tam tersine dönmüştür. Örneğin, 2016 yılında Kırçova'da bürokrat kesimlerden sadece üç-dört aile çocuklarını Makedonca veya Arnavutça öğretim veren okullara gönderiyorlardı. Geri kalan veliler ise çocuklarının eğitimlerini Türkçe müfredata sahip okullarda tamamlamaları doğrultusunda tercihte bulunmuşlardır. 2015-2016 eğitim-öğretim yılında ilk ve ortaöğretim okullarında toplam olarak 1.780 öğrenci Türkçe öğretim görmekteydi. Bu bölgede yaşayan Romanlar bile çocuklarının Türkçe eğitim almasını talep etmektedirler.⁷⁵

⁷³ Hasipi ile yapılan görüşme.

⁷⁴ Umut Derneği Başkanı Muhammet Süleyman ile 14 Mayıs 2016 tarihinde Kırçova'da yapılan görüşme.

⁷⁵ Gayret Eğitim Kültür ve Sanat Derneği Başkanı Elvin Kansu ile 14 Mayıs 2016 tarihinde Kırçova'da yapılan görüşme.

Sonuç

Yukarıda ortaya konulduğu gibi, Torbeş kavramı her ne kadar Birinci Balkan Savaşı'ndan (1912) sonra kendilerini Türk olarak tanımlayan Torbeşleri ötekileştirmek ve ayrı bir etnik grup yaratmak için dolaşıma sokulmuş ise de esasında bu etnik grubu Türklere ayırma çabaları Makedonya Müslümanları Kültür ve Bilim Manifestosunun (1979) gün ışığına çıkmasıyla birlikte daha kurumsal bir yapıya kavuşmuştur. Yugoslavya döneminde Müslüman Makedon kimliği oluşturma yönünde gelişen devlet politikası sadece bu ülke ile sınırlıyken Boyda'nın önderliğinde Makedon Müslümanlar Birliğinin hayata geçirilmesiyle birlikte sınırötesi Torbeşleri kapsayan bir hüviyete bürünmüştür. Bu bağlamda dikkat çekilmesi gereken önemli bir durum ise Boyda'nın Makedonya göçmeni Türklere vatandaşlık vaadinde bulunarak onları kazanma girişimleridir. Bu doğrultudaki politikaların önüne geçmek için Türkiye çifte vatandaşlık konusundaki uygulamaları tekrar gözden geçirmelidir. Birçok Avrupa ülkesinde olduğu gibi çifte vatandaşlığa izin verilmemelidir.

Yukarıda yapılan çözümlemede ortaya konulduğu üzere Canoski tarafından hayata geçirilen Avrupa Geleceği Partisi ve Şerif Ajradinoski'nin kurmuş olduğu Rumeli Torbeş Kültür ve Bilim Merkezi gibi kurumların faaliyetleri neticesinde Torbeşlik artık Makedonya toplumunun gündemine tam manasıyla girmiş durumdadır. Esasında yukarıda yapılan değerlendirme doğrultusunda Makedonya Devleti'nin hem *Müslüman Makedonyalı* hem de ayrı bir *Torbeş* kimliğinin gelişmesine destek verdiği rahatlıkla söylenebilir. Çünkü Makedonya, ülkedeki Ortodoks Makedon nüfusun ancak bu sayede istatistiksel olarak diğer Müslüman etnik grupların önüne geçmesini sağlayabilir. Tıpkı diğer Balkan ülkeleri gibi Makedonya hükümeti de Torbeşlerin kendilerini Türk olarak tanımlamalarına asla tahammül edememektedir. Ancak yapılan bütün propaganda faaliyetlerine rağmen bizzat Canoski'nin altını çizdiği gibi Makedonya Torbeşlerinin yüzde 70'i kendilerini Türk olarak tanımlamaya devam etmektedir.

Makedonya makamları her ne kadar Torbeşleri Türklükten uzaklaştırmak için 1990'lı yıllarda Türkçe eğitime ciddi kısıtlamalar getirmiş olsa da, yapılan mücadele sonunda kazanan taraf Türkçe eğitimi savunan veliler olmuştur. Türk derneklerinin Kırçova bölgesindeki faaliyetleri sonucunda Türkçe bölgede önemli bir itibar kazandığından velilerin önemli bir bölümü çocuklarını bu dilde eğitim veren okullara göndermektedir. Makedonya'da sadece Torbeşler değil ülkede yaşayan Romanlar da çocuklarının Türkçe öğretim görmelerini arzulamaktadırlar. Ancak Makedon yetkililer, Romanlar çocuklarına Türkçe dersi aldırmasınlar diye bazı okullara seçmeli statüde Roman dili dersleri koymayı ihmal etmemişleridir.

KAYNAKÇA

Birincil Kaynaklar

- Emekli Diplomat Salim Kerimi ile 10 Mayıs 2016 tarihinde Üsküp'te yapılan görüşme.
 Fon Üniversitesi Öğretim Üyesi Dr. Zunun Zunini ile 11 Mayıs 2016 tarihinde Üsküp'te yapılan görüşme.
 Gayret Eğitim Kültür ve Sanat Derneği Başkanı Elvin Kansu ile 14 Mayıs 2016 tarihinde Kırçova'da yapılan görüşme.
 Makedonya Cumhuriyeti Azınlık Haklarını Geliştirme Ajansı Üyesi Yusuf Hasan ile 11 Mayıs 2016 tarihinde Üsküp'te yapılan görüşme.
 Rumeli Derneği Başkanı Şerif Ajradinoski ile 12 Mayıs 2016 tarihinde Struga'da yapılan görüşme.
 Türk Demokratik Partisi Genel Başkanı Kenan Hasipi ile 10 Mayıs 2016 tarihinde Üsküp'te yapılan görüşme.
 Umud Derneği Başkanı Muhammet Süleyman ile 14 Mayıs 2016 tarihinde Kırçova'da yapılan görüşme.

İkincil Kaynaklar

- Ajradinovski, Şerif, Torbeška Deklarasiya, Rumeliya Torbeški Kulturno-Nauçen Sentar, Sutruqa, 2011.
 Bielenin-Lenczowska, Karolina, Transnational ties among migrants and their families, The case of labour migrants (pechalbari) from the republic of Macedonia to Italy, <http://kpolisa.com/KP13-14/Pdf/kp13-14-VII-1-Karolina.pdf>, (21.04.2016).
 Bougarel, Xavier, Islam and Politics in the Post-Communist Balkans (1990-2000), Der. Dimitris Keridis/Charles Perry, Dules: New Approaches to Balkan Studies, Brassey's, 2003.
 Central Intelligence Agency, "Macedonia", <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/mk.html>, (02.03.2017).
 Dérens, Jean-Arnault, Forgotten peoples of the Balkans, Winners and Losers among the Minority groups in former Yugoslavi, 2003, <http://mondediplo.com/2003/08/04Derens>, (02.03.2017).
 Dikici, Ali, The Torbeshes of Macedonia: Religious and National Identity Question of Macedonian-Speaking Muslims, Journal of Muslim Minority Affairs, Vol. 28. April No.1, 2008.
 Fraenkel, Eran, Turning a Donkey into a Horse: Paradox and Conflict in the Identity of Makedonci Muslimani, Balkan Forum, Volume 3, Nummer 4/13, 1995.
 Hausmaninger, Anna, Ethnische Identitaet- Eine Notwendigkeit? Slawische Muslime in einem westmakedonischen Dorf zwischen Zuweisung und Selbstwahrnehmung, Hrsg. Michael Daxner, Peter Jordan, Paul Leifer, Klaus Roth und Elisabeth Vyslonzil, Wien: Bilanz Balkan, Verlag für Geschichte und Politik Wien, 2005.
 Hugh, Poulton, Non-Albanian Muslim minorities in Macedonia, Ed. J. Pettifer, The new Macedonian question, Palgrave Macmillian, London, 1999.
 Kalafat, Yaşar, Makedonya Türkleri Arasında Yaşayan Halk İnançları: Türkmenler, Torbeşler, Türkbaş, Çenkeriler ve Yörükler, Türk Dünyası Araştırmalar Vakfı, İstanbul, 1994.
 Karagiannos, Evangelos, The Pomaks in Bulgaria and Greece: Comparative Remarks. Euxeinos 8, 2011, http://www.gce.unisg.ch/~media/internet/content/dateien/instituteundcenters/gce/euxeinos/karagiannis%20%20euxeinos%208_2012.pdf, (03.03.2017).

- Kosova Haber, “Goralılar, Makedonlar Demokratik Partisi’ni kurdu”, 07 Ocak 2012, <http://www.kosovahaber.net/?page=2,9,10244>, (05.03.2017).
- Macnamara, Ronan, Slavic Muslims: The forgotten minority of Macedonia, Security and Human Rights, Cilt 22/4, 2012.
- Muhic, Ferid, Muslims of Macedonia: Identity Challenges and an Uncertain Future, 8 October, 2013, <http://studies.aljazeera.net/en/reports/2013/10/20131088412517496.html>, (02.03.2017).
- Risteski, Ljupco S., Die Torbeschen in Makedonien, Religion und Gesellschaft in Ost und West. RGOW. Cilt 40. Sayı 4, 2012.
- Oran, Baskın, Religious and national identity among the Balkan Muslims: A comparative study on Greece, Bulgaria, Macedonia and Kosovo. Cemoti: Vol. 18, No.1, 1994, http://www.persee.fr/doc/cemot_0764-9878_1994_num_18_1_1116. (21.04.2016).
- Posta Ege Haber, “Çiğlili Makedonlar Nergiz’de şube açtı”, 05.02.2014 tarihli Posta Gazetesi eki.
- Sakarya Rumeli Balkan Kültür ve Dayanışma Derneği, “Makedonyalı yetkililer Sakarya Rumeli Balkan Kültür ve Dayanışma Derneği’ni Dünya Makedon Kongresi’ne davet etti”, <http://www.rumelibalkander.org.tr/Hbr-26-Makedonyali-yetkilileri-Sakaryadaydi.html>, (05.03.2017).
- Schmidinger, Thomas, Gora: Slawischsprachige Muslime zwischen Kosovo, Albanien, Mazedonien und Diaspora, Wiener Verlag, Wien, 2013.
- Telbizova-Sack, Jordanka, Eine Identitaet mit vielen Gesichtern?, Die Slawischen Muslime Makedoniens, Hrsg. Istvan Keul. Religion, Ethnie, Nation und die Aushandlung von Identitaeten, Regionale Rekligionsgeschichte in Ostmittel- und Südosteuropa, Frank&Timme Verlag, Berlin, 2005.
- Telbizova-Sack, Jordanka, Zwischen Hammer und Amboss. Die slawischen Muslime Makedoniens. Hrsg. Klaus Steinke und Christian Voss. The Pomaks in Greece and Bulgaria. A model case for borderland minorities in the Balkans. Verlag Otto Sagner, München, 2007.
- The State Statistical Office of the Republic of Macedonia, <http://www.stat.gov.mk/Publikacii/knigaXIII.pdf>, (02.03.2017).
- Turan, Ömer, Pomaks, their past and present, Journal of Muslim Minority Affairs. Vol. 19, No. 1, 1999.
- Türk, Fahri ve Christoph Giesel, Makedonya Türkleri ve Türkçe, Der. Fahri Türk. Balkanlarda Yaşayan Türk Azınlıkları ve Türkçeye Yönelik Dil Politikaları, Astana Yayınları, Ankara, 2016.
- Zafirovski, Emil, The Islam is my religion but Mecodonia is my tressure, <http://www.network54.com/Search/view/187373/1082216807/The+sad+and+troubled+times+of+the+Macedonian+muslims?term=w+w+w+.CENSURE.+TV&page=126260>, (01.04.2016).